

Carmen Korn

Tussen vandaag en morgen

Vertaald uit het Duits door Olga Groenewoud

SIGNATUUR

2023

17 JANUARI

San Remo

Gianni schrok op uit zijn slaap, zoals zo vaak sinds die nacht in september. Hij ging rechtop zitten en keek om zich heen in de donkere kamer, probeerde de beelden uit zijn droom te verdringen, altijd weer dezelfde droom waarin hij achter Pips aan moest rennen, richting de oude vesting, terwijl zijn benen zwaar begonnen te worden alsof hij door zand liep. Hij keek naar Corinne, die haar hand op zijn schouder had gelegd. 'Ik heb je weer eens wakker gemaakt,' zei hij.

Corinne pakte het glas op haar nachtkastje. 'Neem een slok water.'

Hij nam het glas van haar aan en dronk met grote slokken. De nachtmerrie verdrinken. De angst van die nacht. De woede die hij nog altijd met zich meedroeg. Woede op die twee beulsknechten van de Gestapo die nooit zouden worden veroordeeld voor wat ze Pips al die jaren geleden hadden aangedaan. Die er ook nu weer te gemakkelijk mee weg waren gekomen.

'Dat laatste beeld,' zei Gianni. 'Het bloed.'

'Pips leeft,' zei Corinne.

Ja, hij leefde. Ursula zei dat het best wel goed met hem ging. Best wel.

'Wil je nog een keer naar Hamburg gaan?'

Dat zou hij moeten doen. Voordat het *Festivale della Canzone* op 28 januari begon. Dan zou de bar uit zijn voegen barsten met de aangeschoten bezoekers van het songfestival, dan mocht hij niet weg zijn. Maar daarvoor was er nog tijd genoeg. Hij zou meteen vandaag het vliegtuig kunnen nemen, vanaf Nice. De zondag was net begonnen, de dag waarop Gianni's Bar gesloten bleef. Kon hij dat van Corinne vragen, om hun gezamenlijke zondag op te geven? Omdat hij naar Hamburg wilde vliegen in plaats van met haar naar San Romolo te gaan om ergens bij een *locanda* een hapje te gaan eten?

‘Vind jij het goed als ik ernaartoe vlieg? Vandaag nog?’

‘En het ticket? Cook is vast niet open vandaag.’

Corinne had gelijk. Op zondagmorgen was er natuurlijk niemand aanwezig in het reisbureau aan de Corso Imperatrice om een vliegticket te verkopen. Hij zou op goed geluk naar Nice moeten rijden. Was het hele idee niet meer dan een opwelling?

‘Waarom zit je zo in over het gesprek met Ursula?’

Gianni zakte weer achterover in zijn kussens. Misschien had Ursula haar antennes te fijn afgesteld, maakte ze zich te veel zorgen. Zwangere vrouwen hebben die neiging. Wie had dat gezegd? Vast niet zijn moeder. Eerder iets voor zijn *nonna*, dat soort wijsheden. ‘Ursula is bang dat hij zichzelf van het leven zou kunnen beroven.’

‘Nee,’ zei Corinne. ‘Pips is een vechter.’

‘Dat denk ik ook.’ In november was hij met Pips mee naar Hamburg gegaan. Diens schamele bezittingen in de achterbak. Zijn pianist had hier niet langer willen wonen, ook al was San Remo onschuldig aan wat er was gebeurd; de veroorzakers van Pips’ leed waren uit zijn geboortestad gekomen. Keulen was dus uitgesloten, Hamburg leek voor Pips de enige dragelijke plek. Daar was Ursula. Gianni draaide zich om naar zijn vrouw. Ze wilde dat hij zou blijven, dat voelde hij.

Corinne begon hem te strelen. ‘Vandaag is er een goede dag voor,’ zei ze.

Een kind. Corinne verlangde naar een kind. Veel sterker dan hij.

Toen Gianni opnieuw wakker werd, ging achter de zware gordijnen net de zon op. Hij pakte zijn horloge van het nachtkastje. Bijna acht uur. In het huis van de Cannas in de Via Matteotti stond de dag op beginnen, zij het met de gedempte geluiden van een zondag. Op de eerste verdieping opende Rosa, de dienstmeid van nonna, de luiken. Zijn oma was de enige in huis die er waarde aan hechtte om ’s avonds de luiken dicht te doen. Onder hem, op de tweede verdieping, hoorde hij de jengelende stem van Cesare, het zoontje van oom Bixio. Bij Gianni’s ouders op de

vierde verdieping was het nog stil, maar hij was ervan overtuigd dat hij de geur van de koffie die zijn moeder had gezet al kon ruiken.

Corinne lag nog vast te slapen, haar wimpers knipperden licht, misschien droomde ze. In februari zou ze zesentwintig worden, wat haar betrof was het de hoogste tijd voor een zwangerschap. In de eerste twee jaar van hun huwelijk hadden ze nog voorbehoedsmiddelen gebruikt, dat deden ze nu sinds een jaar niet meer.

Gianni weifelde nog altijd of hij nou wel of niet op het vliegtuig zou stappen. Pips hield niet van verrassingen. Hij zou hoofdschuddend in de deuropening staan, zich overvallen voelen.

Gianni stond op, voorzichtig om Corinne niet wakker te maken. Ze waren pas laat weer in slaap gevallen nadat hij haar had verzekerd dat hij thuis zou blijven. Gianni liep de keuken in en deed het raam open. Liet de koude lucht naar binnen stromen en de geur van koffie. Naar boven gaan en om een cappuccino vragen. Margarethe had gisteren gishoorntjes met maanzaad gebakken, haar eigen variatie op de *cornetti*.

In plaats daarvan pakte hij zijn pakje sigaretten dat op de keukentafel lag. Stak een Pall Mall op en bleef voor het open raam staan. Donderdag zou er een nieuwe pianist komen die momenteel in een club in Genua speelde en die graag bij hen in vaste dienst zou komen. Dat was hij vannacht totaal vergeten. De afgelopen vier maanden hadden ze weten te overbruggen met verschillende invallers.

Maar goed dat hij had besloten niet naar Hamburg te gaan. Als hij uiterlijk woensdag weer terug moest naar San Remo was dat gewoon te krap tijd, en hij wilde zijn compagnon Jules niet in zijn eentje opzadelen met een besluit over de nieuwe pianist.

Gianni drukte de sigaret uit in de gootsteen, liet water over de peuk stromen. De volgende keer dat hij in Hamburg was, zou hij de tijd nemen om met Pips op zoek te gaan. Een nieuwe aanstelling vinden. Misschien ook een andere woning, niet dat hol dat Pips nu had gehuurd omdat het hem allemaal niets leek te kunnen schelen. De oude piano, die Ursula en haar man voor hem hadden

aangeschaft, stond nog bij hen in de woning. Pips speelde niet, hij leefde van zijn spaargeld. De wonden waren goed geheeld, had Ursula gezegd. Hij bewoog zich alleen nog altijd heel moeizaam, zoals iemand die elk moment de volgende klap verwacht.

Pips nieuwe moed geven. In februari, als de dagen weer langer werden.

Allemaal uitvluchten die hij zocht omdat hij hier zou blijven. Gianni zuchtte. Weerstand de verleiding om een tweede sigaret op te steken en liep weer terug naar het raam. Hij had die nacht in september in het *ospedale* San Pietro doorgebracht, had op de gang zitten wachten tot hij heel even bij Pips mocht. Het achtste bed in de ziekenzaal. Ze hadden er een wit scherm voor gezet om Pips tegen de blikken van de anderen te beschermen, alsof ze bang waren dat hij elk moment dood kon gaan.

Pips had er zo klein uitgezien. Alsof hij een kind was. Alleen zijn hoofd met het verband eromheen leek te groot, het verband waar alweer bloed doorheen begon te sijpelen. Pips was nog niet aanspreekbaar geweest. '*Commotio cerebri*,' had de dokter gezegd. Een hersenschudding. De zuster had een emmer naast het bed neergezet, pas toen ze Pips een schoon hemd aantrok had Gianni de sporen van braaksel op het oude gezien.

Een paar seconden maar had hij Pips naakt op het bed zien liggen. Gianni had zijn ogen neergeslagen en naar de dode vliegen op de lichte stenen vloer gestaard. Toen al had hij geprobeerd te vergeten wat hij had gezien. Maar ook dat beeld bleef hem bij. Net als alle andere.

Hamburg

Ineens een gevoel van duizeligheid. Dat overkwam haar tegenwoordig soms. Dokter Unger had haar gerustgesteld, een plotse daling van de bloeddruk, daar leden vrouwen wel vaker aan in deze fase van de zwangerschap. Ursula liet de rand van de tafel weer los, deed alleen de band rond de taille van haar kimono wat lossen voordat ze op een stoel ging zitten en haar handen op haar kleine buikje legde.

‘Alles in orde met jullie?’

Ursula keek naar Joachim, die de keuken in was komen lopen, en knikte. Hij was een bezorgde vader. Nu al. ‘Ben je nog altijd van plan om mee te gaan naar Pips?’

‘Ik laat je in geen geval alleen gaan. Als ik alleen al denk aan de steile trappen hier in huis. Geen wonder dat de piano nog altijd hier staat.’

‘Was die trap maar de enige reden,’ zei Ursula. ‘Ik weet niet hoe het verder moet met Pips als hij blijft weigeren piano te spelen.’

‘Hij moet wat er destijds is gebeurd van zich af praten.’

‘Zoals jij Rusland van je af praat?’

Joachim trok zijn wenkbrauwen op. Ursula had gelijk. Hij vertelde vrijwel nooit iets over wat hij in de oorlog en in acht jaar Siberische gevangenschap had meegemaakt.

‘Ik ga me aankleden,’ zei Ursula. ‘Zet jij even thee?’

Hij pakte de fluitketel, zette hem in de roestvrijstalen gootsteen, liet er water in stromen. Vroeger was er hier een stenen gootsteen geweest. Veel dingen waren vernieuwd, en vaak vergat hij dat hij al eens eerder in deze woning had gewoond. Tijdens zijn vakantie van het front. Gestolen dagen, veel te weinig om een vertrouwd echtpaar te worden. Voor het laatst in april 1944, toen hij bij Nina hun zoon had verwekt. Jan was acht jaar oud geweest toen Joachim hem voor het eerst had ontmoet. Nina had toen al van een andere man gehouden.

Joachim deed *Friesentee* in het thee-ei en hing dat in de keramische theepot. Wanneer begon het verleden? Gisteren? Een seconde geleden? Had hij bij zijn late terugkeer gedacht dat hij nog een toekomst had?

De thee stond in de mokken te dampen toen Ursula terugkwam. Ze droeg een oude grijze trui van hem die zijn moeder jaren geleden had gebreid, met daaronder een van haar eigen broeken die voorlopig nog pasten. Joachim zette de pot met bruine kandijnsuiker op tafel. De rozijnenbroodjes, boter, bordjes en messen.

Zijn toekomst was Ursula, en het kind dat in haar groeide. Zou dat moeten opgroeien met een vader die ’s nachts in zijn slaap woorden stamelde om vervolgens in een huilbui uit te barsten?

Pips nam het espressokannetje van het fornuis, een van de weinige dingen die hij uit San Remo had meegenomen. Hij schonk de koffie in drie borrelglasjes waar MAMPE HALB UND HALB op stond. ‘Het spijt me. Ik heb niets anders.’

‘Waar heb je dat fraais vandaan?’ vroeg Ursula.

‘Uit de keukenkast.’

‘Laten we je huishouden eens aanvullen.’

‘Dat loont de moeite niet.’

‘Waarom niet? Ben je van plan dood te gaan?’ Ze keek hem vragend aan.

Pips schudde zijn hoofd en trok een gezicht. Voelde aan de littekens die inmiddels werden bedekt door zijn koperrode haar, maar die nog altijd korstig en hard aanvoelden. ‘Alles is toch aanwezig?’

Een theaterwoning, zo had de verhuurder de anderhalvekamerwoning genoemd. Wilde dat zeggen dat het Schauspielhaus, dat hier dichtbij zat, artiesten van buiten de stad in deze woning propte? Afgelopen november had Pips de woning na een korte bezichtiging genomen, hoewel Ursula en Joachim dat hadden afgeraden. Het huurcontract was in elk geval voor zes maanden.

‘En waar wil je de piano neerzetten?’ vroeg Ursula.

‘Laat die maar bij jullie staan. Ik heb de radio.’

Ursula’s blik bleef aan het oude Grundig-apparaat hangen. ‘Je hoeft niet meer in een bar te spelen,’ zei ze. ‘De NDR heeft ook goede muzikanten nodig. Je bent tenslotte al op de hoogte van hun programma’s.’

‘Destijds na de oorlog heb ik alles nog een keer op de rit gekregen. Maar toen was ik nog jong.’

‘Je bent net tweeëndertig geworden,’ zei Ursula.

‘Wat de Gestapo jou in 1944 in Keulen heeft aangedaan, dat was veel erger.’

Pips keek Joachim aan. Wat wist Ursula’s man? Behalve dat ze hem in de martelkelder van de Gestapo een vinger hadden afgesneden? Hij probeerde Joachims blik te trotseren. Aanvankelijk had hij diens intensiteit gewaardeerd.

De klokken van de St. Marien aan de Danziger StraÙe begon-

nen voor het middaguur te beieren. Of was de zondagsmis net afgelopen?

‘Mag ik jullie voor het eten uitnodigen?’ vroeg Joachim. ‘Bij Nagel misschien, dat is niet ver.’

Ursula knikte. ‘Goed idee. Je bent dun geworden, Pips.’

‘Ja, mama,’ zei Pips.

‘Ik heb Ursel en Joachim helemaal niet weg zien gaan.’ Elisabeth deed de deur naar het trappenhuis dicht nadat ze tevergeefs op de eerste verdieping had aangeklopt. ‘Die knijpen er zomaar tussen uit. Ze hadden toch met ons mee kunnen eten?’

Kurt Borgfeldt legde het *Abendblatt* aan de kant. ‘Ze wilden naar Pips,’ zei hij.

‘Aha. En dat hebben ze jou toevertrouwd.’

‘Ik kwam ze tegen op de trap.’

‘Toen je uit je dependance kwam. Waarom heb je die twee zolderkamers niet aan Pips aangeboden? Dan zouden we nu allemaal samen zijn.’ Bijna allemaal. Nina woonde met Vinton en de twee jongens in de Rothenbaumchaussee.

‘Omdat het mijn twee kamers zijn. Jij wilde tenslotte niet naar de woning op de eerste verdieping verhuizen. Liever allemaal dicht op elkaar gepakt.’ Het gebeurde zelden dat hij zijn nek zo ver uitstak.

‘Er staat toch vrijwel niks in die kamertjes van jou?’

‘Precies,’ zei Kurt. Hij genoot van die leegte. Tafel en stoel. De grote donkere leren fauteuil die hij voor zichzelf had aangeschaft, een stapel boeken ernaast. Het betekende voor hem een mogelijkheid om verder te kunnen leven met Elisabeth. Hij ging nog altijd naast haar in het tweepersoonsbed liggen dat ze sinds jaar en dag deelden. Hij zou niet ophouden Lilleken terzijde te staan. Maar de woonkeuken was hem te benauwd geworden.

Elisabeth zette de terrine op tafel. ‘Ik zou genoeg *Klopse* hebben gehad,’ zei ze. ‘En rijst is snel gekookt.’

‘Stoort het je als ik de *Frühshoppen* aanzet? Ik wil graag horen of Adenauers toespraak over de schending van de synagoge in Keulen onderwerp van gesprek is.’

Elisabeth knikte, hoewel ze het afkeurde. Peter Frankenfeld, de entertainer, die zag ze graag, en ze keek altijd naar de *Schölermanns*. Maar Werner Höfer met *Der Internationale Frühschoppen* bij het middageten? ‘Kwajongensstreken’ had Konrad Adenauer gezegd over de hakenkruisen die twee jonge rechtsradicalen op kerstavond op de synagoge hadden geklad. ‘Antisemitische lum-mels’ had hij hen genoemd. Dat was toch zeker wel genoeg? Adenauer was een verstandig man die een goede relatie onder-hield met de Joden.

Kurt zuchtte toen het beeld op de televisie verscheen. Höfer hief zijn glas al, proostte met een glas rijnwijn tegen zijn ge-sprekspartners van vandaag, bedankte de gasten. Kurt had te laat ingeschakeld, de *Frühschoppen* was al voorbij. Hij richtte zijn aandacht geheel en al op de Königsberger Klopse.

Keulen

Billa stond voor haar kast, die louter volhing met hoop op slan-kere tijden. Sinds de geldhervorming en de goedgevulde levens-middelenwinkels was dat vergeefse hoop. Had een van haar vriendinnen niet pasgeleden nog in Billa’s bovenarm geknepen om de anderen te laten zien hoe goedgevuld die was? Misschien kon ze maar beter afscheid nemen van haar kleren in maatje 40. Of was dat voorbarig?

De zwarte fluwelen jurk met het diepe décolleté was twee ma-ten groter en een tikkeltje aan de pompeuze kant voor een zon-dagmiddag aan de Pauliplatz, ook al had Gerda het goede Wedg-wood-servies gedekt. Billa trok de jurk over haar hoofd aan en keek in de spiegel, deed de ketting met de rijensteentjes er nog bij om voordat ze eindelijk besloot naar beneden te gaan. Het rook lekker daar, er was sprake geweest van rollade, haar eetlust had ze nog niet verloren.

‘Kan ik helpen?’ riep ze in het voorbijgaan richting de keuken, op weg naar de kamer. Maar voor ze het wist had Gerda haar de schaal met *Knödel* in de handen gedrukt.

‘*Leeven Jott. Kartoffelknödel*, ook dat nog. Ik probeer nog wat

af te vallen voordat ze de kist de trap af dragen.’

Ze zette de schaal op tafel en nam plaats, Heinrich merkte ze pas op toen die opstond uit zijn leesfauteuil.

Die stond even te kijken van Billa’s verschijning. Alsof ze op het punt stond deel te nemen aan de pronkzitting van de Große Kölner Karnevalsgesellschaft van 1823 en niet aan een middagmaal in huiselijke kring. ‘Als ze wiens kist de trap af dragen?’ vroeg hij. ‘Hoe bedoel je dat?’

Billa verloor zichzelf in de aanblik van de klimopbladeren op het Wedgwood-bord dat voor haar stond. Was dat niet net een grafbeplanting?

‘Dat wordt anders toch veel te zwaar voor die mensen?’ zei ze. ‘Met mij erin.’

‘Wat is er aan de hand, Billa?’

Billa zweeg.

Heinrich Aldenhoven nam zijn nicht op. Ze woonde bij hen in huis sinds de woning die ze met haar zus Lucy had gedeeld bij de bombardementen in juni 1943 was vernield. Sinds die nacht verdroeg hij Billa. Het viel niet te ontkennen dat ze hem ergerde met haar luide en oppervlakkige manier van doen, maar soms vroeg hij zich af of ze die oppervlakkigheid alleen maar naar buiten toe toonde omdat er in de lagen daaronder veel pijnlijks lag.

Hij had gehoopt dat de liefde van zijn vriend Georg Billa tot een gelukkigere vrouw zou maken. Maar hun relatie bleef moeizaam, hun karakters waren te verschillend en Georg was er altijd op gespist om zijn eigen toevluchtsoorden te verdedigen. Anders zou Billa toch niet zo vaak bij hen aan de Pauliplatz zijn in plaats van bij Georg in Lindenthal?

‘Wat zit je me nou aan te kijken?’ vroeg Billa. ‘We zijn toch allemaal sterfelijk?’

Heinrich zou er nog verder op in zijn gegaan, maar Gerda kwam net binnen met de kasserol.

Gerda stelde een wandeling voor, dat zou goeddoen na het overdadige eten. Toen ook de griesmeelpudding en de ingemaakte mirabellen op waren, had Billa zich teruggetrokken in haar ka-

mer zonder zelfs maar zoals gebruikelijk halfslachtig aan te bieden te helpen het servies naar de keuken te brengen, laat staan bij het afwassen.

Hun schoenen lieten natglanzende afdrukken achter in de sneeuw die na Driekoningen was gevallen; de temperaturen waren weer gestegen, de sneeuw begon alweer te smelten.

‘Zitten ze lekker?’ vroeg Heinrich. Hij keek naar de enkelhoge, met lamsvacht gevoerde schoenen van duifgrijs suède. Hij had ze Gerda een paar dagen geleden voor haar verjaardag gegeven.

Gerda knikte. ‘En lekker warm,’ zei ze.

‘Weet jij wat er met Billa aan de hand is?’

‘Omdat ze zo kortaf was?’

‘Toen ze binnen kwam zetten met de Kartoffelknödel zei ze dat ze moest afvallen omdat ze anders te zwaar zou zijn voor de kistdragers.’

‘Je weet toch dat Billa graag theateraal doet?’

‘Maar toch. Hoe komt ze daar nou bij?’ Heinrich gleed uit en hield zich aan Gerda vast. Niet echt handig om zijn grofgebreide wollen sokken in zijn oxfords te dragen, hij had ze er beter overheen kunnen aantrekken, zoals zijn vader altijd had gedaan.

‘Morgen gaan we naar Kämpgen om ook voor jou winterschoenen te kopen. Je bent niet meer jong genoeg om je botten op het spel te zetten.’

Heinrich zuchtte. Hij was tien jaar ouder dan zijn vrouw, een feit waar ze hem de laatste tijd regelmatig aan herinnerde. ‘Praat jij een keer met Billa,’ zei hij. ‘Ze vertrouwt jou meer toe dan aan mij.’

‘Met Nieuwjaar hebben we alles goed gedaan,’ zei Gerda. ‘Naar Pan gekeken. Naar het concert in de Gürzenich geluisterd.’

‘Jij hebt naar Pan gekeken.’ Het was een ritueel van Gerda om op nieuwjaarsochtend de figuur op de fontein te begroeten en hem om bijstand te vragen, opdat het een goed jaar zou worden en niemand verloren zou gaan.

Ze liepen niet ver, de vroeg invallende schemering en Heinrichs koude voeten deden hen al snel weer rechtsomkeert maken. En toch bleven ze een tijdje voor de donkere ramen van hun huis

staan alsof ze aarzelden om naar binnen te gaan. Ze draaiden zich allebei om naar de fontein. De vertrouwde blik op de kleine kalkstenen Pan die op de kogel van de bronstok zat en de herdersfluit tegen zijn lippen hield.

‘Hoor je de fluit?’

Gerda schudde haar hoofd.

Het huis was stil, geen geluid vanaf de eerste verdieping toen ze hun jassen uittrokken en over de haakjes aan de kapstok hingen. ‘Billa?’ riep Gerda.

‘Probeer alsjeblieft de fluit te horen,’ zei Heinrich. Het leek hem een ongelukkig teken om de illusie niet in stand te houden.

‘Ik ga even boven kijken of Billa er is en ligt te slapen.’ Gerda liep de trap op.

San Remo

De rode Aurelia stond voor het huis in de Via Matteotti, de jongelui waren dus terug uit San Romolo. Margarethe deed het keukenraam dicht en ging verder met het uitrollen van het deeg. Een beetje pasta zou er vast nog wel in gaan, ondanks de uitgebreide menu's die in de *locanda's* werden geserveerd. Voor acht uur 's avonds hoefde er niet te worden gegeten, tenzij Bruno alarm sloeg omdat hij op het punt stond te verhongeren. Maar het avondeten op de zondag met *tutta la famiglia* was een vaste gewoonte. Het was al jammer genoeg dat Pips ontbrak.

Ze had er afgelopen oktober bij Gianni op aangedrongen om de gebruikte cabriolet van Lancia uit 1957 te kopen. Een jaar eerder had haar zoon met het oog op de hele familie zijn geld geïnvesteerd in een sedan, zodat nonna ook in de toekomst vierdeurs kon worden rondgereden. Het werd hoog tijd dat hij een auto voor zichzelf kocht. Ook voor hem waren het geen gemakkelijke tijden geweest.

Margarethe nam een nieuw stukje deeg en begon het uit te rollen.

‘Tagliatelle?’ vroeg Bruno. ‘*Alla* wat?’ Hij was net de keuken in gekomen om de inhoud van de koelkast te inspecteren.

‘*Al pesto.*’

‘*Senza carne,*’ zei Bruno. Het klonk teleurgesteld. ‘Je neigt de laatste tijd naar vleesloos koken. Komt dat door onze schoondochter?’

‘Corinne is nou niet bepaald een vegetariër.’

‘Waarom komen er geen kinderen?’ vroeg Bruno. Hij had de mortadella ontdekt en sneed er een dikke plak van af.

‘Waag het niet om dat aan Corinne of Gianni te vragen.’

‘Dat doe ik ook niet. Ik vraag het me alleen af.’

‘Misschien wil Corinne het te graag.’

‘Een vrouw wordt het snelst zwanger als ze het niet wil?’

Margarethe zette net de klemmende zwengel van de oude pastamachine weer in beweging en concentreerde zich geheel en al op het vormen van gladde vellen.

Bruno vulde twee kleine waterglasjes voor de helft met rode wijn. ‘Laat me je tong losmaken,’ zei hij.

‘Corinne is te gecontroleerd.’

‘Dat moet je zijn als je een bloemenhandel drijft met een losbol zoals mijn broer.’

‘Ze zet zichzelf onder druk. Dat is niet echt handig als je kinderen probeert te krijgen.’

‘Aha,’ zei Bruno. ‘Wanneer eten we?’

‘Om acht uur. Ga jij even bij de kinderen langs om hun dat te zeggen?’

I bambini. Wie wist waar hij hen bij zou storen.

De laatste klank van ‘Nearer, Still Nearer’ hing nog in de lucht toen Jules de Vries opstond van achter de vleugel. Waarom speelde hij een kerklied? Verlangen naar zijn vroegere leven als jezuïet? Of hadden de stilte en het schemerduister van een zondag in januari hem in een pastorale stemming gebracht? Misschien toch maar liever de nieuwe lp van Frank Sinatra opzetten. Zou ‘Stormy Weather’ hem echt weten op te beuren?

Jules liep naar het panoramavenster en keek uit over het zwarte landschap, zag langs de zoom ervan de lichtjes van San Remo glinsteren. Katie had met een vriendin afgesproken voor de

lunch, dat was zes uur geleden. Hij had zijn Engelse roos zelf in de Via Matteotti afgezet, Katies vriendin zou haar de twaalf kilometer terugrijden. *Gin and tonic* stonden gereed voor de dames.

Uit de schoorsteen van de *casa rustica* aan de overkant van de straat kwam witte rook. Waarom schoot de paus hem nu te binnen? Het begon hem te storen, die terugval in het religieuze.

Licht was er aan de overkant niet te zien, de twee ramen lagen aan de andere kant naar de heuvelterrassen gericht. Twee kleine kamers had die hut, zwartgebeitste balken, witgekalkte muren, een stenen bekken, stromend water. De open haard.

Het negentiende-eeuwse boerenhuisje was van hem, net als het land rondom. Vijgenbomen, olijfbomen, bramenstruiken en verwilderde clematis. Ooit had het allemaal tot de allang vergane Villa Foscolo behoord, drie jaar na het einde van de oorlog had hij de landerijen gekocht.

Als er vuur in de haard brandde, was de Canadees kennelijk thuis. Ook de Vespa stond langs de kant van de weg geparkeerd. Afgelopen november had de jongeman voor de deur gestaan en gevraagd of hij de hut van hem kon huren. Jules had hem aangeboden er gratis te wonen en in ruil het struikgewas in toom te houden en het dode hout te snoeien. Dat deed de Canadees daadwerkelijk, en af en toe, als de bodem niet te droog was, brandde er daarbeneden een vuur. Hij was bezig een boek te schrijven, had Ken Down gezegd. Best, dan moest hij de hut maar omtoveren tot een schrijverscel.

Tegen kwart over zes maakte Jules zijn eerste drankje. Niet te vroeg voor hem, eerder aan de late kant. Hij had gearzeld. Wie weet zou hij toch nog een keer naar San Remo moeten rijden, zou Katie hem bellen omdat de vriendin toch niet als chauffeur kon optreden.

Een halfuur later zette Jules een tweede gin-tonic op de vleugel, ging zitten en keek een tijdje naar de toetsen voordat hij begon te spelen. Sinatra. 'When No One Cares.' Een melancholiek stuk waar hij in wegzonk.

Misschien hoorde hij het daarom niet toen Katie binnenkwam. Ineens stond ze achter hem en legde haar handen op zijn schouders.

'And your friend?'

'She was short on time.'

'You spent hours and hours in that restaurant.'

'We did some window-shopping in Via Matteotti.'

Later die avond struikelde hij over Katies schoenen, die in een nis in het voorhalletje stonden, en zag tot zijn verbazing dat er op de voornaamste straat van San Remo kennelijk vochtige aarde lag die aan naaldhakken vast bleef plakken.

Keulen

De weg leek haar verder dan anders, en toch maakte Billa voor Georgs huis weer rechtsomkeert en legde zich erbij neer dat de lange weg tevergeefs was geweest. Ze hoopte maar dat hij niet achter het raam had gestaan. De dag begon al te schemeren toen ze het Stadtwald in liep.

Te koud om op een bankje te gaan zitten, ook al had ze de ongeschikte fluwelen jurk verruild voor een wollen rok en trui. Billa bleef op de brug staan en keek uit over de Kahnweiher, die was voorzien van een ijslaagje dat alleen de eenden nog kon houden.

'Mamsellchen, je begint hysterisch te worden,' zei ze hardop.

Geen mens te zien wijd en zijd, geen honden die moesten worden uitgelaten, geen kinderen die met steentjes gooiden om de eenden op te schrikken. Terugkeren naar de warmte; het leven aan de Pauliplatz gaf haar geborgenheid, ook al was haar aanwezigheid niet altijd even gewenst en waren er vaak spanningen met Heinrich. Anders dan haar zus Lucy had ze in al die jaren nooit meer moeite gedaan om een woning voor zichzelf te vinden.

Ze had haar angsten aan Georg willen toevertrouwen, maar dat leek haar inmiddels geen goed idee meer.

Stikdonker was het al toen ze eindelijk thuis aankwam. De deur van de woonkamer zat dicht, misschien om de koude lucht van achter de tochtdeur niet binnen te laten. Billa sloop de treden naar de eerste verdieping op, trok haar jas pas in haar kamer uit.

Hoopte dat niemand haar had gehoord. Een grote rode vlek op haar lichte geruite rok. Dat was nou net waar ze bang voor was geweest, die bloedingen werden erger. De overgang had ze toch allang achter de rug?

Een klop op de deur, die meteen daarop werd geopend. Gerda's blik ging van Billa's gezicht naar haar handen, waarmee die de bloedvlek amper wist te verbergen.

'Ik breng je een maandverbandje.'

Billa haalde diep adem, dankbaar voor Gerda's nuchtere reactie, alsof het vanzelfsprekend was dat zo'n ongelukje een vrouw in haar zestigste levensjaar overkwam. Ze trok de rok uit, de jarretelgordel, haar slip, waar ze een laag watten in had gelegd.

'Dat jij nog altijd Camelia hebt,' zei ze toen Gerda haar het blauwe pak overhandigde.

'Een laatste reserve die ik achter de hand houd voor de jongedames. Sinds wanneer heb je daar al last van, Billa? Ben je bij de dokter geweest?'

Ze schudde haar hoofd. 'Misschien wil ik liever niets weten.'

'En je zorgen maken? Ik maak morgen een afspraak voor je bij mijn vrouwenarts en ga met je mee.'

'Die in het Evangelische Krankenhuis?'

'Precies. Zal ik een bad voor je laten vollopen?'

'Ik was me alleen even van onderen. Met de douche.'

'Kom daarna nog even bij ons zitten. Ik maak een kan warme chocolademelk.'

'Vertel je het Heinrich?'

'Ja. We hebben ons vandaag grote zorgen om je gemaakt. Weet Georg ervan?'

'Bij hem ben ik niet meer dan een logetje,' zei Billa.

Had hij nou even gemeend dat hij Sybilla zag? Maar waarom zou die in de kou voor zijn huis staan? Om vervolgens in het niets op te gaan?

Hallucinaties. Het bekladden van de synagoge op kerstavond had hem toch meer aangegrepen dan hij had gedacht. De haat jegens Joden hield niet op.

Nee, hij had geen naaste familieleden verloren. Ze waren oud genoeg geweest om vredig te overlijden voordat Hitlers schrikbewind zich op hen had kunnen storten. En hemzelf was veel bespaard gebleven door zijn emigratie. Dankzij een gelukkig toeval had hij een comfortabel leven kunnen leiden in Genève, de naoorlogse jaren in Rome. Toen de terugkeer naar zijn geboortestad Keulen, waar zijn familie generaties lang had gewoond.

Een zeldzaam luxueus lot voor een Jood die in 1892 in Duitsland was geboren.

Georg Reim pakte de theepot van het stoofje en schonk zijn kopje vol, ging in een van de twee leren fauteuils in zijn studeerkamer zitten. Zijn blik viel op het schilderij in een zwartgelakte lijst, beschenen door een dun messing lampje. Leo Freigangs *Het Schwanenhaus*. Een van de vier schilderijen uit de Hofgartencyclus van de schilder die in juli 1942 door de nazi's naar Minsk was gedeporteerd en die het vierdaagse transport niet had overleefd.

Wat een weg had dat *Schwanenhaus* afgelegd, uit de woning in de Zoo-wijk in Düsseldorf, waar Georg het voor het eerst had gezien, samen met nog twee schilderijen van Freigang, *De Ananasberg*, dat nu bij de Aldenhovens hing, en *De Jägerhof*, dat in Hamburg bij de dochter van Heinrich en Gerda terecht was gekomen.

Sybilla. Mocht hij zeggen dat hij van haar hield? Hoewel hij haar vaak zo op afstand hield? Ze maakte de afgelopen tijd geen gelukkige indruk. Konden ze misschien maar beter uit elkaar gaan?

Hij had altijd een relatie willen hebben, maar het leven was lange tijd anders gelopen. Toen hij Sybilla opnieuw was tegengekomen, was hij waarschijnlijk allang niet meer in staat geweest om een goede partner te zijn. Kon je dat nog eenzellig noemen?

Dat hij nu in zo'n grote woning woonde, met al die meubels. En dat terwijl hij na 1934 had besloten nog maar met weinig bagage te reizen. Had hij echt een studeerkamer nodig en een woonkamer? Daar stonden een tafel en twee banken. En de televisie. Die zou daar kunnen blijven staan als hij Sybilla die kamer zou aanbieden.

Niet om met koffers en hoedendozen bij hem in te trekken, maar om een eigen plek te hebben in zijn woning.

Wilde hij dat echt?

Georg zat te dubben in zijn leren fauteuil. Stond op om wat hete thee bij de allang koud geworden thee te schenken. Hij liep naar het raam. Een dun laagje ijs deed de kinderkopjes op straat glinsteren. Regende het?

Hij draaide zich om naar zijn bureau en nam de hoorn van de haak van zijn ivoorkleurige telefoon.

Hamburg

De hoge ramen op de begane grond waren beslagen, kennelijk had zich een groot aantal mensen verzameld in de keuken bij Elisabeth en Kurt. Joachim en Ursula bleven even voor het huis in de Blumenstraße staan.

Het was veel later geworden dan ze hadden verwacht. Ze hadden lang bij Nagels Bodega gezeten, waren met Pips meegelopen naar zijn huis en hadden toen nog een wandelingetje rond de Außenalster gemaakt.

Voordat ze de kans kregen het huis te betreden en naar de eerste verdieping te gaan, ging de deur van de Borgfeldts open en verscheen Elisabeth in de deuropening. Haar ogen glommen, ze had blosjes op de wangen, misschien had ze wat van de grog gedronken waar Kurt zo dol op was en die hij in de winter altijd zijn gasten aanbood.

‘Kom binnen. De hele familie is er.’

Voelde Joachim zich nog verlegen om de keuken van zijn voormalige schoonouders te betreden en daar Nina aan te treffen, die nu met Vinton was getrouwd? En hun zoontje Tom en zijn eigen zoon, Jan? Van alle mensen die elkaar omhelsden waren Ursula en Vinton het meest onbevangen, misschien omdat zij verder buiten de kern stonden van de familie die was verscheurd door de dertien jaar die Joachim had doorgebracht in de oorlog en in Russische krijgsgevangenschap. Alleen hier werd hij nog Jockel genoemd.

Zijn vermoeden bleek te kloppen, op de keukentafel stond een fles Hansen-rum en op het fornuis begon de ketel net te fluiten. Hij accepteerde het aanbod van een grog. Ursula, die net bij Vinton en Kurt op de bank plaatsnam, kreeg een glas appelsap uit het Alte Land.

‘Dit is een inpalmende familie, Ursel,’ zei Kurt.

‘Zo eentje ken ik ook in Keulen,’ zei Ursula.

Ze voelde zich op haar gemak, Joachim kon het aan haar zien terwijl hij zichzelf er nog altijd op betrapt dat hij Nina’s blik ontweek. Alleen met de vierjarige Tom was het van meet af aan probleemloos verlopen, hoewel die toch Vintons zoon was.

‘Ik kan jullie ook nog Königsberger Klopse aanbieden,’ zei Elisabeth.

Ursula gaf een opsomming van wat ze allemaal bij Nagel hadden besteld om Pips vet te mesten.

‘Bonen met peren en spek, dat zou ook wel weer eens lekker zijn,’ zei Kurt.

Misschien had Joachim niet moeten vragen hoe dat nou aanvoelde voor Kurt, die twee kamers op zolder, hij had die vraag op elk moment kunnen stellen, alleen uitgerekend niet hier en nu in Elisabeths keuken.

‘Breng Pips toch een keertje mee hiernaartoe,’ zei Elisabeth. Maar haar humeur was omgeslagen. Alsof er boven nog een andere vrouw op Kurt wachtte, niet alleen zijn leesfauteuil en zijn rust.

Later die avond, in hun eigen woning, begon Joachim over zijn blunder.

‘Elisabeth lijdt eronder dat Kurt de keuken zo af en toe ontvlucht,’ zei Ursula. ‘Wat haar betreft kan die keukenbank niet vol genoeg zitten, anders dan Kurt. Jij kon altijd goed met haar overweg, toch?’

‘Ze mocht mij van begin af aan. En toen ik op de dag na mijn terugkeer uit Rusland hoorde dat ik Nina kwijt was geraakt aan een andere man, stond Elisabeth als enige aan mijn kant. De rest van de familie lag aan Vintons voeten.’

‘Verwijt je hem dat nog?’

Joachim ging op de zwart-witgeruite tweezitsbank met de roestvrijstalen poten zitten die ze in december hadden gekocht. ‘Nee,’ antwoordde hij. Zijn blik viel op het schilderij dat aan de muur ertegenover hing. *Ursel lezend*.

Was hij ooit jaloers geweest op Jef? De schilder van dat schilderij van wie Ursula had gehouden, tot zijn leven was geëindigd tegen een boom langs de weg tussen Düsseldorf en Keulen.

Het was een stuk gemakkelijker om ruimhartig te zijn tegenover een dode.

Toen ze naast hem kwam zitten legde hij een arm om Ursula’s schouder. ‘Zetten we de piano in de woonkamer?’ Nu stond die nog in het kleine kamertje dat pas in mei als kinderkamer nodig zou zijn.

‘Tegen de muur, waar *De Jägerhof* hangt? Ik zou liever zien dat Pips een ander onderkomen zoekt en de piano zelf neemt. Hij is de enige die erop kan spelen.’

Als hij ooit weer voor publiek zou spelen, dan alleen in een kroeg op St. Pauli. Dat had Pips vandaag in Nagels Bodega gezegd. Ook dat zou een begin zijn.